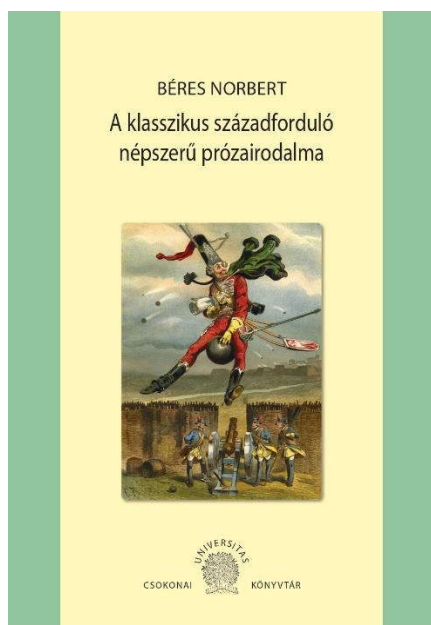

KÖNYVSZEMLE

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2024/32/2/279-282>

A siker módozatai

Béres Norbert: *A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma*,
Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2023.

Béres Norbert 2023-ban megjelent tudományos munkája a 2021 végén summa cum laude minősítéssel megvédett doktori értekezésének kibővített könyvváltozata. Az értekezés a klasszikus századforduló románkorpuszával vet számot a népszerűség jelensége felől közelítve, és az elemzést több megközelítési mód és perspektíva felvonultatásával végzi el. Munkájában a téma műfaji, narratopoétikai, irodalomszociológiai, olvasás-, eszme- és társadalomtörténeti

vonatkozásai is feldolgozásra kerülnek. Elemzéseik lehetővé teszik a korszak irodalomtörténeti jelenségeinek komplexebb megértését, és reflektálnak azok irodalmon belüli és irodalmon túli hatásaira.

A kötet felépítése arányos és átgondolt, a bevezető és a zárszó között az irodalmi példaanyag gazdag szakirodalmi apparátus működtetésével történő elemzését több nagyobb fejezetben végzi el a szerző. A főbb fejezetek aszerint kapták címüket, hogy a bennük tárgyalt művek milyen elvrendszerből eredeztethetők, azaz hogy létrejöttük célját tekintve főként eszmei érdekelttségűek (ideologikusak), pedagógiai rendeltetésűek (funkcionálisak) vagy az eladhatóság szempontja állt a középpontban keletkezésükkor (pragmatikusak). Két további fejezet, melyek a könyv közepén, a pragmatikus elvet tárgyaló fejezet előtt helyezkednek el, további értelmezési horizontokat nyit. *A szerelmi diskurzus alakzatai* címet viselő fejezetben Béres a vizsgált művek tematikus rendszerezésével szélesíti a perspektívát, míg a *Kiadási, népszerűsítési stratégiák* című részben a pragmatikus elvhez kapcsolódva játékba hozza az irodalom gazdaságtanát is.

Béres elemzési módszerére jellemző, hogy a korábbi szakirodalom

téziseihez, teleologikus szemléletéhez, azaz az előzmény-következmény oppozícióhoz és a meghaladottság képzetéhez kritikai reflexióval közelít. Véleménye szerint ez a szemléletmód nem teszi lehetővé hogy a művek önértékükön legyenek tárgyalhatóak. Helyette azok egykorú népszerűségét vizsgálva a műveket nem csupán mint valaminek a kezdete vagy valaminek a még torz, alakulófélben levő vázlata képében láthatjuk. Mindazonáltal a szerző reflektál arra is, hogy vállalkozását megnehezíti a siker és népszerűség nehéz körvonalazhatósága, és alapvetően interdiszciplináris vizsgálódást is megkövetelő jellege, hiszen pusztán irodalomszociológiai szempontokat vizsgálva nem alakítható ki teljes kép.

A bevezetőt követő első fejezet az ideologikus szervezőelvet vizsgálja két korabeli népszerű alkotásnak, Mészáros Ignác *Kártigámj*ának és Dugonics András *Etelkáj*ának az elemzésén keresztül. A két mű párhuzamos áttekintése során feltárja, hogy Mészáros szövege hogyan felelt meg az erkölcsös magatartásra nevelő irodalom felé támasztott igényeknek, és hogyan jelent meg benne az identitás alakulása, folyamatos változása ellenére is megvalósuló feddhetetlen életvitel, és hogy Dugonics *Etelkáj*át hogyan szervezi az őstörténeti érdeklődés és a heroikus barokk próza elegye, hibrid szöveget létrehozva.

A funkcionalitást tárgyazó fejezetben a *Telemakus Bujdosásának*

Történetei, a Haller László által magyarra fordított Fénelon-mű, mint a robinzonádok jelentős magyar példája említődik meg. Általában a robinzonádokról és Defoe műfajteremtő regényéről elmondható, hogy bennük az ideologikus, didaktikus funkció mellett a kalandok szórakoztató funkciója együttesen dolgozik, ám művenként eltérő, hogy melyik funkció kerekedik felül. Béres több magyar robinzonáddal (*Ifjabbik Robinzon*, *Magyar Robinson*) is foglalkozik, és tanulmányában rámutat, hogy az olvasóközönség világi irodalom felé való fokozatos fordulásának folyamata során a robinzonádon keresztül láthatóvá válik a pragmatikus rendezőelvek nagyobb hangsúlya felé tartó átrendeződés.

A *szerelmi diskurzus alakzatai* című fejezetben Béres olyan szövegeket tekint át, amelyekben a szerelem eltérő formái tematizálódnak, közös vonásuk pedig a szerelmet fékező vagy ellehetetlenítő külső erők és nehézségek felvonultatása, a szerelem megélésének fiziológiás vetülete, elementáris hatása. Az egyes történetek azonban a főhős karakterének függvényében válogatnak a szerelmi viszontagságokkal való megküzdés módozatai közül. Az érzékeny prózairodalom felől is olvasható műveket – köztük Barczafalvi Szabó Dávid ritkán tárgyalt és kortársai körében sikerületlennek tartott *Siegwart*-fordítását és Vitézi Imre *A' tiszta és nemes szeretet' ereje* című fordítását – tárgyal a főhősökkel való azonosulási lehetőségek és a bennük megjelenő embereszmény

alapján, összegzésében kitérve a szakirodalom azon megállapítására, hogy az érzékeny napló- és levélregények tündöklést követő gyors devalválódása az elbeszéléstechnika teljesítőképességének kimerülésével van összefüggésben.

A következő fejezetben a romá-
nok piaci közegben történő vizsgálata, a kiadás és népszerűsítés gyakorlati kerülnék középpontba. A nyomtatás és kiadás görbüléke-
nyebbé válásával a könyv egyre inkább áruvá vált, és ezt a jelenséget nehezen tudták elfogadni azok, akik szerint az alkotás mint tevékenység jellegétől eredendően idegen a gazdasági érdekek befolyása, a műalkotás pedig létmódjából fakadóan ellenáll az árucikké válásnak. Béres áttekintésében a haszonnal mint a könyvkiadás egy lehetséges következményével számot vetni nem akaró, esztétizáló irodalmi hagyományhoz kötődő hozzáállás mellett megjelenik a népszerű szövegek e tekintetben kivételes helyzetével való számvetés is. Ezek esetében ugyanis az üzleti érdekek egyre hangsúlyosabban léptek elő, és a szerialításban rejlő gazdasági előnyök – kiszámíthatóság, elköteleződés az olvasók körében, rentabilitás – is világossá váltak.

A szerző mind a kereskedelmi logika elutasításának elvéhez ragaszkodó, ám a kiadáshoz szükséges tőkét valahogyan mégis megteremteni próbáló, mind az irodalmi alkotások létrehozására termelésként tekintő, az eladott példányszámokra kon-

centráló attitűdöt értelmezi, és a hazai románsorozatok kiadása esetében az utóbbi logika dominanciáját fedezi fel. A fejezetben néhány románsorozat (*Rózsa Szín Gyűjtemény, Téli és Nyári Könyvtár, Flóra, Eredeti Magyar Románok, Mulatságos Könyvtár*) részletesebb bemutatásán keresztül ismerteti meg az olvasóval a szerkesztők és szerzők motivációit, filozófiáját, és hogy hogyan próbálták meg kielégíteni a korabeli olvasóközönség szükségleteit. A kiadói attitűd változását is nyomon követve megállapítja, hogy a korábbi ideológikus szövegek helyébe a művek népszerűsítése során a gyakorlatiasabb, konkrét tevékenységek kerülnek – a periodikák felületeit kihasználva próbálják a szélesebb nyilvánossággal megismertetni a műveket, a hírlapokban közzétett tudósítások már piaci terméként jelenítik meg a kiadványokat.

A zárszó előtti utolsó nagy fejezet a pragmatikus szervezőelv köré rendeződő műveket tárgyalja, két alfejezetében a gótikus irodalmat és a müncheniádákat vizsgálva. A pragmatikus elv abban a tekintetben érvényesül, hogy lényegében a kiadók már a megjelenés előtt „piackutatást” végeztek: a megcélzott közönség olvasásgyakorlatát és érdeklődését, szórakozás iránti igényeit felmérve döntöttek a kiadandó mű megformálásáról, és Béres meglátása szerint az idegennyelvű forrásszövegek kiválasztásában is ez az elv érvényesült. A populáris kiadványokban mindig is megfigyelhető ismétlődések, konvenciók, toposzok,

hőstípusok variálható, ám az olvasó számára biztonságosan „ugyanolyan” (vagyis csalódást okozni kevéssé tudó) történeteket hoznak létre, és a kiszámíthatóság mind az olvasóközönség, mind az immár profitorientált kiadó számára üdvös jellemző. A szerző ezt az újratermelődést, variálva ismétlést vizsgálja a két alfejezetben.

A gótikus irodalom reprezentánsainál Béres a német hagyományban kialakult rém- és kísértetirodalom általános alapkarakterétől eltérő változatokat fedez fel, nevezetesen azoknak a lovagtörténetekkel való keveredését, egyesülését. Ezek a művek asszimilálódtak később a magyar regényirodalomba, ahol a kegyességi-erkölcstani szövegek megágyaztak a kedvezőbb befogadásnak. A kísértethistóriák magyar változatai Béres értelmezése szerint a borzongás mérsékléséül a narratíva vezérelvévé a példamutató magatartást tették.

A müncheni adákat tárgyaló alfejezet – melyre a kötet borítóján található Münchhausen-illusztráció miatt különös figyelmet fordít az olvasó – a hazugságtörténetek tradíciójának revidiálásaként érti ezeket a szövegeket, amelyek a népszerű kiadványok közé bekerülve jelentős hatást gyakoroltak az olvasóközönségre: Béres szerint szerepük van abban, hogy a fikciót fikcióként olvasni és értelmezni lettek képesek. Az olvasók egy rétege túllépett tehát azon a leegyszerűsítő olvasásmódon, hogy „a szöveg megmondja mi a jó és mi a rossz” – az olvasmány mint

esztétikai tapasztalat, élvezet, önmagáért és nem erkölcsnemesítésként létező produktum is bekerült a látómezőbe. Ez a fajta eredmény és siker azonban merőben más, mint a könyv megelőző fejezeteiben taglaltak – a folyamatos szöveggyártásnak, variánsoknak, gyors reprodukcióknak köszönhetően tartós figyelmet inkább csak az egyes frekvenciált tematikák köré szerveződő szövegcsoportok kaptak mint az egyes alkotások, és a nagy volumenű termelés hamar kimerítette ezt az irodalmi formát is.

A zárszóban Béres tömör összefoglalóját adja kötetének, és az egész munkán végigvonuló siker két kategóriáját különbözteti meg: a lassan felfutó, de a befogadói elváráshorizontot kezdetben kielégítetlenül hagyó művek tartós sikerét, és a gyors felfutású ám hasonló gyorsasággal elhaló, a horizontok változásával teljesen elértéktelenedő alkotások rövid népszerűségét. A fogadtatás eleinte lehet bár kedvező, a műfajok automatizációja, redundánssá válása során már nem lesznek képesek olyan hatást gyakorolni a szerzők az olvasóra, mint a felfutás időszakában. Béres ezt a megfigyelést a hazai románkorpuszra vonatkoztatva arra a következtetésre jut, hogy az ismétlődéselv, amely eleinte működtethető stratégiának tűnt, az idők során önmagát számolta fel, visszamenőleges hatást gyakorolva ezzel az utókor megítélésére is.

A klasszikus századforduló népszerű prózairodalma forrásszövegek széles körének alapos ismeretéről és

értő feldolgozásáról ad tanúbizony-
ságot. Béres elemzései alaposak, az
általánosan használt szaknyelv érthet-
ségre törekszik, de ezt nélkül teszi,
hogy a túlzott leegyszerűsítés és a
sarkos igazságok megfogalmazásá-
nak csapdájába esne. Törekszik min-
den kérdést több nézőpontból és ér-
telmezői hagyományból áttekinteni
– de a szakirodalom kritikáját is el-
végzi amikor ez indokolt. A szerző
olyan forrásszövegeket is tárgyal kö-

tetében, amelyek eddig ritkán képez-
ték a vizsgálat tárgyát, talán korabeli
popularitásukat követő visszhangta-
lanságuk – vagy hagyományozódá-
suk látenciája – miatt.

Béres kötete egy sikeres kutatói
karrier első állomása.

Szolyka Hajnalka
tudományos segédmunkatárs
Klasszikus Magyar Irodalmi
Textológiai Kutatócsoport